

Гуменюк В. В.

*к. е. н., доцент, докторант кафедри економічної теорії та конкурентної політики Київського національного торговельно-економічного університету, Київ, Україна;
e-mail: gvvdoc@gmail.com*

СТРУКТУРНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ НА РИНКУ КУРОРТНИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ЗАГРОЗ БЕЗПЕЦІ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті розглянуто питання нестійкого, хаотичного розвитку санаторно-курортної сфери у взаємозв'язку із проблемами безпеки людського розвитку в Україні. Проведено аналіз структурної організації галузевого ринку курортних послуг у реаліях змішаної моделі національної економіки. Окреслено заходи державного регулювання економіки, спрямовані на формування ефективної структури внутрішнього ринку курортних послуг.

Ключові слова: державне регулювання, ринок, курортні послуги, безпека людського розвитку

Формул: 0; рис.: 1, табл.: 1, бібл.: 10

Gumeniuk V. V.

*PhD in Economics, associate professor, doctoral student in economics and competition policy of Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv, Ukraine;
e-mail: gvvdoc@gmail.com*

STRUCTURAL TRANSFORMATIONS ON THE MARKET OF HEALTH RESORT SERVICES IN THE CONDITIONS OF MODERN HUMAN DEVELOPMENT SAFETY RISK IN UKRAINE

Abstract. In the article we consider the issues of unstable, chaotic development of health resort sphere in correlation with the problems of human development safety in Ukraine. The analysis of structural organization of sectoral market of health resort services was done in the context of mixed model of national economy. There were clearly defined the measures of the state regulation of economy aimed at formation of the effective structure of national market of health resort services

Currently the market is functioning in resort compressed format geographical boundaries, and the mechanism of state regulation of the economy extend to producers (sellers) resort who are controlled territories of Ukraine. To temporarily occupied territories is not made funding spa treatment and rehabilitation of people with public funds consumption. Whatever the locations of objects of sanatorium and resort areas of Ukraine and their activities are subject to wartime needs, according to the developing situation. The strategic potential of regulatory policy for the integrated solution of social and economic problems, improve social welfare and health of the nation is to establish an effective internal market resort in Ukraine.

Keywords: government regulation, market, health resort service, human security development

JEL Classification: D 11, H 89, E 44.

Formulas: 0; fig.: 1, tabl.: 1, bibl.: 10

Гуменюк В. В.

*к.э.н., доцент, докторант кафедры экономической теории и конкурентной политики Киевского национального торгового-экономического университета; Украина;
e-mail: gvvdoc@gmail.com*

СТРУКТУРНЫЕ ПРЕОБРАЗОВАНИЯ НА РЫНКЕ КУРОРТНЫХ УСЛУГ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННЫХ УГРОЗ БЕЗОПАСНОСТИ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ В УКРАИНЕ

Аннотация. В статье рассмотрены вопросы неустойчивого, хаотического развития санаторно-курортной сферы во взаимосвязи с проблемами безопасности человеческого развития в Украине. Проведен анализ структурной организации отраслевого рынка курортных услуг в реалиях смешанной модели национальной экономики. Определены меры государственного регулирования экономики, направленные на формирование эффективной структуры внутреннего рынка курортных услуг

Ключевые слова: государственное регулирование, рынок, курортные услуги, безопасность человеческого развития

Формул: 0; рис.: 1, табл.: 1, библ.: 10

Вступ. З урахуванням глобалізаційних процесів у світовій економіці, тенденцій розширення меж економічного простору ринкової взаємодії, розвитку можливостей міжнародної торгівлі, центральною макроекономічною проблемою кожної країни є формування ефективного внутрішнього ринку, розбудова його багатуокладної структури, підтримка національного виробника, сприяння експорту.

У доповіді про глобальну конкурентоспроможність на 2014-2015 р., опубліковану Всесвітнім економічним форумом, наша держава серед 144 країн світу зайняла 38-е місце за розміром національного ринку і лише 112-е – за ефективністю його функціонування [1, с. 372-373].

В Україні, на жаль, склалася доволі парадоксальна ситуація, коли сукупні витрати на відновлення здоров'я населення з усіх джерел перевищують 5% ВВП, а рівень безпеки людського розвитку є досить низьким. Так, за даними Звіту Програми розвитку ООН-2014, значення Індексу людського розвитку України за 2013 рік прирівнювалося до 0,734 при середній тривалості життя 68,5 років, що забезпечило їй 83-тє місце серед 187 країн і територій [2, с. 161].

У зв'язку з цим питання структурно-інституційної трансформації санаторно-курортної сфери в напрямі формування ефективного внутрішнього ринку, створення конкурентоспроможної пропозиції курортних послуг для відновлення здоров'я, задоволення реабілітаційних та відпочинкових потреб, що складають основу безпеки людського розвитку належить до стратегічних завдань державного регулювання національної економіки.

Аналіз досліджень та постановка завдання. Витоки дослідження структурної організації ринку містять праці західних економістів: А. Сміта [3], Д. Рікардо [4], А.Маршалла [5], Дж. Кейнса [6], У наукових працях широко висвітлюються теоретичні, інструментальні та методологічні аспекти структурно-інституційних перетворень в економічних системах ринкового типу. Фундаментальні розробки в цьому напрямі сформулювали представники гарвардської школи економіки Е. Мейсон [7], Дж. Бейн [8], Е. Чемберлін [9]. Проведені ними економічні розвідки сприяли заснуванню оригінальної парадигми: „Структура, поведінка, результативність” („Structure, Conduct, Performance approach”), яка окреслює постулати причинно-наслідкових зв'язків між структурою ринку, економічною поведінкою суб'єктів господарювання та ефективністю функціонування економічної системи.

Зазначена концепція набула подальшого розвитку, її поширення знайшло прикладне застосування в аналізі структурної організації галузевих ринків, конкурентної політики, обґрунтування заходів, спрямованих на модифікацію й обмеження розвитку ринкових структур, функціонування яких корелюється з суспільними інтересами й людським розвитком. У даній концепції основний акцент зроблено більшою мірою саме на структурі ринку, ніж на поведінці виробників чи

продавців, і це має особливо важливе значення для врахування наслідків державної політики, ніж для оцінки економічної ефективності функціонування суб'єктів ринку.

Кожному галузевому ринку притаманні як загальні риси, так і характерні відмінності. Ринок курортних послуг відзначається властивою йому структурною організацією, характерним складом учасників, особливостями становлення та розвитку, а його багатокomпонентна структура окреслюється в конкретних часових рамках, трансформується в умовах змінного інституціонального середовища. У зазначеному контексті питання структурної організації ринку курортних послуг предметно досі не розглядалося в економічній літературі і потребує окремого комплексного дослідження.

Метою статті є висвітлення результатів комплексного дослідження структурної організації ринку курортних послуг, трансформаційних процесів, які відбуваються на ньому в умовах зростання ризиків безпеки людського розвитку.

Результати дослідження. На фоні згортання розподільчо-компенсаційного обміну, який є виразом командної економіки, все більше українських споживачів стали орієнтуватися на ринкову пропозицію курортних послуг. З переходом до ринку в Україні поступово закріпилася тенденція превалювання самофінансування споживчого попиту над фінансуванням потреб санаторно-курортного лікування з суспільних фондів споживання. У складній системі ринкових комунікацій „виробники – продавці – покупці – споживачі” особливе місце відводиться саме споживачам. Потенційним споживачем курортних послуг є практично кожна людина, яка протягом життя в тій чи іншій мірі виражає потребу в санаторно-курортному лікуванні, оздоровленні й відпочинку, що визначається платоспроможним попитом на курортні послуги. На системно утворюючому рівні ринку курортних послуг споживач є його творцем, оскільки саме він реалізує функцію суверенного платоспроможного попиту, набуває права власності на послуги відповідно до власних потреб та уподобань, а отже, є головним суб'єктом на даному ринку. Курортні послуги не можуть бути вироблені без присутності споживача, для якого вони призначені. Виробництво курортних послуг спрямовується на задоволення базових та індивідуалізованих потреб споживачів в санаторно-курортному лікуванні й відновленні здоров'я.

Характерною рисою практично всіх виробників курортних послуг є формування пропозиції курортних послуг з певним неперехідним запасом, який неможливо реалізувати. З урахуванням асортименту послуг, їх якості, цін та інших чинників складається ситуація, що саме попит впливає на рівень завантаження об'єктів санаторно-курортної сфери і детермінує ситуацію, при якій реалізуються ринкові наміри виробників. За інших рівних умов, переважно існує можливість наростити обсяги виробництва курортних послуг до граничного рівня завантаження – за умов наявності покупця на кожну додатково створену одиницю послуг. Фактор масового узгодження, взаємодії та максимального врахування потреб споживачів курортних послуг з можливостями їх виробництва та оформлення за допомогою ринкових угод купівлі-продажу вказує на домінування ринку покупців над ринком продавців курортних послуг. Водночас, за умови, що обсяг пропозиції курортних послуг перевищує попит на них за певного рівня цін, відбувається утворення суверенітету споживача, а його купівельні наміри детермінують ринкову кон'юнктуру.

В Україні сформувалась багатоукладна структура ринку курортних послуг. Її економічну основу та виробничий потенціал складають санаторії та пансіонати з лікуванням, санаторії-профілакторії, будинки і пансіонати відпочинку, бази та інші заклади відпочинку. За даними державних статистичних спостережень, які представлені на рис. 1, спостерігаються динамічні процеси й структурні перетворення у санаторно-курортній сфері України.

У 1990 р. функціонувало 3606 виробників курортних послуг, а вже до 2013 р. їх кількість скоротилась на 777 (до 2829 одиниць). Зменшення виробників саме з лікувально-профілактичним профілем випереджає відносне скорочення кількості виробників послуг рекреаційно-оздоровчого призначення. У загальній чисельності виробників частка баз та інших закладів відпочинку у 1990 р. становила 61,37 %, а в 2013 р. – 67,73%; будинків і пансіонатів відпочинку - 9,21 в 1990 р., у 2013 р. – 9,58%; санаторіїв та пансіонатів з лікуванням у 1990 р. – 14,00%, в 2013 р. – 16,86%; санаторіїв-профілакторіїв від 15,42% у 1990 р. до 5,83% в 2013 р.

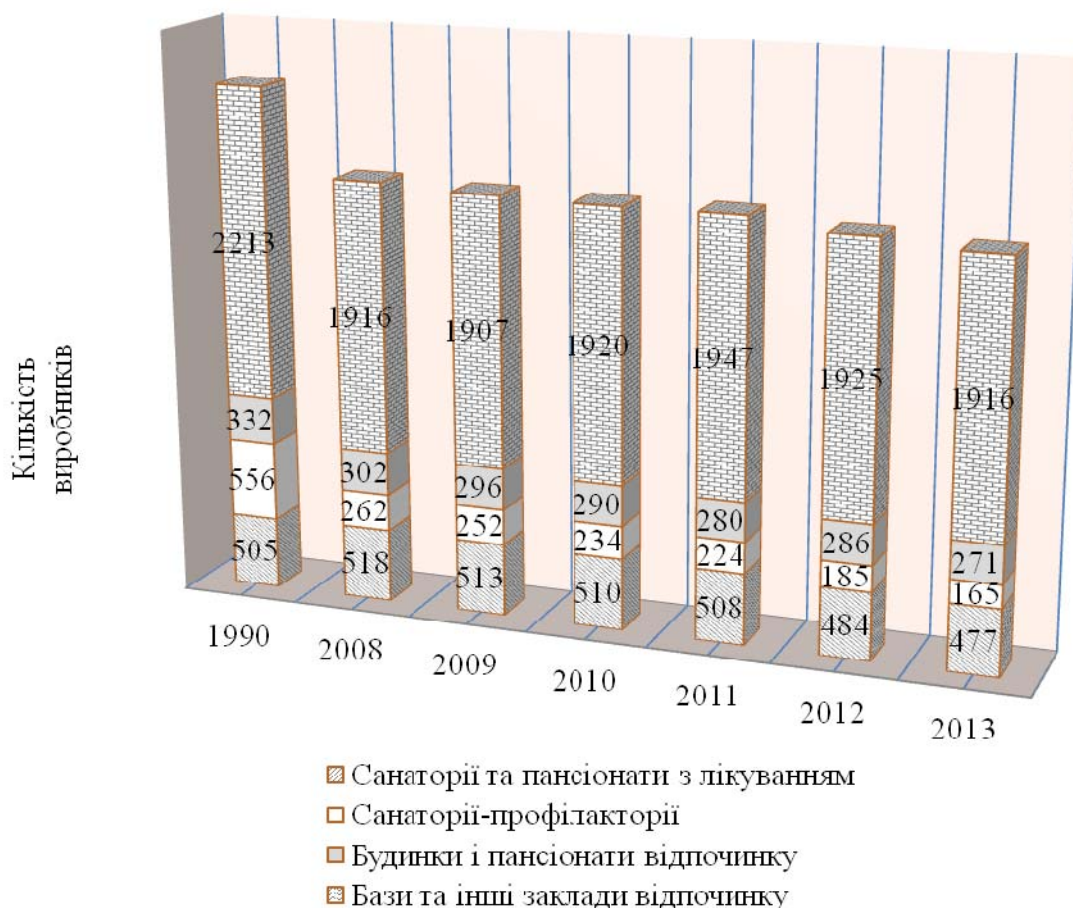

Рис. 1. Структура та динаміка виробників курортних послуг в Україні*

* Діаграма побудована за даними державних статистичних спостережень [10, с.458].

Згортання виробничого сектору курортних послуг значною мірою проходило за рахунок саме державних, комунальних, профспілкових санаторно-курортних закладів, у тому числі внаслідок переходу їх у приватний сектор функціонування з подальшим перепрофілюванням попри офіційну заборону державою приватизації санаторно-курортних закладів без збереження послуг, що надавалися. У 2014 р. на засадах державної власності функціонували 23% виробників курортних послуг, в комунальній – 7% , у приватній – 70%.

Формування приватного сектору, який представляють реальні власники об'єктів санаторно-курортної сфери, є важливою передумовою розвитку конкурентоспроможної пропозиції курортних послуг, підвищення інноваційності, доведення якості до світових

стандартів, розширення асортименту послуг. Однак сформувати ефективний ринок курортних послуг неможливо без формування платоспроможного попиту, що узгоджується з потребами санаторно-курортного лікування й оздоровлення споживачів.

Динаміка структурних зрушень у споживанні курортних послуг є важливим інформаційним сигналом для суб'єктів ринку курортних послуг. За даними державних статистичних спостережень, що наведені у табл.1, найбільша кількість споживачів курортних послуг була зареєстрована у 1990 р. Внаслідок централізованого розподілу послуги санаторно-курортного лікування, оздоровлення та відпочинку в Україні отримували понад 6. млн. чол., з яких понад 50% становила рекреаційно-оздоровча складова.

Таблиця 1

Структура і динаміка споживачів курортних послуг

Кількість споживачів, які скористалися послугами	Одиниці виміру	за відповідні звітні періоди, роки						
		1990	2008	2009	2010	2011	2012	2013
санаторіїв	тис.чол.	1616	1527	1330	1198	1278	1209	1249
	%	25,27	42,51	42,60	40,11	43,44	41,63	44,1
пансіонатів з лікуванням	тис.чол.	89	144	119	116	99	70	63
	%	1,4	4,01	3,81	3,88	3,37	2,41	2,2
санаторіїв- профілакторіїв	тис.чол.	821	232	211	198	193	156	130
	%	12,8	6,46	6,76	6,63	6,56	5,37	4,59
будинків і пансіонатів відпочинку	тис.чол.	1324	382	318	338	325	373	361
	%	20,7	10,63	10,19	11,32	11,05	12,84	12,73
баз та інших закладів відпочинку	тис.чол.	2305	1287	1130	1126	1038	1080	1018
	%	36,0	35,83	36,19	37,70	35,28	37,19	12,73
Всього споживачів	тис.чол.	6394	3592	3122	2987	2942	2904	2835
	%	100	100	100	100	100	100	100

* Джерело: складено та розраховано за даними статистичної звітності [10, с. 458].

У структурі попиту на курортні послуги впродовж 2008 –2013 років домінують санаторії. Це означає, що попит вказує на необхідність збереження, підтримки та розвитку саме цього профілю виробництва.

Як саморегулятивна економічна система ринок курортних послуг проявляється за умови вільної взаємодії самодостатніх в економічному плані та незалежних в інституційному вимірі суб'єктів ринку, що вільно реалізують потенціал ринкових стосунків з приводу виробництва-споживання, купівлі-продажу курортних послуг.

На ринку курортних послуг важливе місце відводиться посередницьким структурам, які виконують роль передачі прав власності на курортні послуги від виробника до споживача, не набуваючи їх самостійно. Проміжні продавці інтегруються у формування вартісного ланцюга курортних послуг. Однак ринковий обмін з участю посередників не усуває безпосереднього контакту між споживачем та виробником курортних послуг, а процес споживання курортних послуг нерозривно пов'язаний з процесом їх виробництва.

Роль прямого обміну ринковими правами на курортні послуги між виробниками і споживачами зростає в міру становлення та розвитку інформаційного суспільства. Активізація застосування інформаційних технологій суб'єктами ринку курортних послуг сприяє покращенню ринкових комунікацій як в плані скорочення інформаційно-технічних, так і організаційно-часових затрат у формуванні ринкових намірів та

створення підґрунтя для укладення й практичної реалізації ринкових угод. У цілому позитивний вплив інформаційних технологій проявляється у зміцненні суверенітету споживача, скороченні трансакційних витрат та розширенні ринкового простору взаємодії покупців і продавців.

Слід зазначити, що виробники курортних послуг функціонують в різних природно-кліматичних умовах, мають різні можливості залучення природно-лікувальних ресурсів, характеризуються лікувальною багатопрофільністю у створенні пропозиції курортних послуг.

В реаліях української економіки однією із спадкоємних форм втручання держави в економічну діяльність виробників курортних послуг є їх підпорядкування державним інституціям. Закріплення виробників курортних послуг за державними підприємствами, установами, організаціями означає, що держава в тій чи іншій мірі долучається до управління та фінансування їх діяльності, встановлює критерії створення пропозиції, регламентує інституційні норми підпорядкування.

Для організації та проведення санаторно-курортного і реабілітаційного лікування військовослужбовців, ветеранів війни та військової служби, членів їх сімей, працівників Збройних Сил України у складі Військово-медичного департаменту Міністерства оборони України функціонує „Санаторно-курортний сектор”: територіальний центр курортології та реабілітації і його філії, військові санаторії та їх філії, центри санаторно-курортного лікування, санаторно-оздоровчий центр військ протиповітряної оборони, евакуаційний приймач.

У підпорядкуванні Державної прикордонної служби України перебуває Клінічний санаторій „Аркадія” (Одеса). До анексованого Криму відійшли: Клінічний санаторій „Прикордонник” (селище Лівадія), Дитячий оздоровчий центр „Прибережний” (м. Саки), Центр оздоровлення та відпочинку „Піщане” (Бахчисарайський р-н, с. Піщане).

Державній службі з надзвичайних ситуацій підпорядковується санаторій „Одеський”.

До переліку підприємств, установ та організацій, що належать до сфери управління Міністерства інфраструктури належать санаторно-курортний комплекс „Мрія” Українського об'єднання цивільної авіації „Авіалінії України”, Державне підприємство „Санаторно-оздоровчий комплекс „Сигнал”.

Міністерству соціальної політики належать: Трускавецький спеціалізований санаторій „Батьківщина” (м. Трускавець), Миргородський спеціалізований санаторій „Слава” (м. Миргород), Спеціалізований клінічний санаторій „Перемога” (м. Київ), Одеський спеціалізований санаторій „Салют” (м. Одеса), та в Криму: спеціалізований Алуштинський санаторій „Ветеран” (м. Алушта), спеціалізований санаторій ім. М. О. Семашка (селище Симеїз).

З використанням матеріально-технічної бази лікарні відновного лікування Військово-медичного управління Служби безпеки України для забезпечення лікування і оздоровлення співробітників, насамперед учасників антитерористичної операції створено санаторій у селищі Ворзель Київської області.

В умовах змішаної економіки та проявів на цьому тлі неповного ринку, державі відводиться особливо важлива роль усунення неспроможності ринку через регулятивний потенціал його доповнення у формі підпорядкування виробництва соціально-важливих та суспільно-необхідних курортних послуг. Надмірна зарегульованість жорстко обмежує економічну взаємодію між покупцями та продавцями, а в середовищі недостатньої інформаційної компетентності обмін правами власності між ними проходить з ускладненнями. Складається економічна кон'юнктура, при якій споживачі та виробники більше реагують на команди з центру

відповідальності, ніж на інформаційні сигнали, які надсилають один одному. Трансакційні витрати за цих умов є вищими, ніж на конкурентному ринку. Вони можуть сягати максимального виміру, що й визначає неефективність системи розподілу. Вимір трансакційних витрат є багатограним, оскільки для споживачів курортних послуг може обернутися нереалізованими можливостями відновлення здоров'я та працездатності, нераціональним використанням часу, коштів і потрачених зусиль. Відтак вищий рівень трансакційних витрат спричиняє збільшення вартості санаторно-курортного обслуговування. У зв'язку з цим межі ринку порівнюються з трансакційними витратами, вони пов'язані:

- 1) з пошуком інформації про ринок, його структурну організацію та динаміку кон'юнктури на ньому;
- 2) з визначенням умов взаємодії попиту і пропозиції та укладення угод;
- 3) з виявленням якості курортних послуг, розробкою системи стандартів, охороною об'єктів інтелектуальної власності;
- 4) з реалізацією суверенного попиту і захистом прав споживачів;
- 5) з опортуністичною економічною поведінкою суб'єктів ринку;
- 6) зі сплатою винагород, комісій;
- 7) із здійсненням представницьких та інших витрат, які супроводжують укладення угод між суб'єктами ринкової взаємодії.

Нові загрози безпеки людського розвитку в Україні пов'язані з тим, що наша держава знаходиться в стані війни з Російською Федерацією. Воєнні події та їх наслідки стали каталізатором суспільно-економічних негараздів життя нашої країни, спричинили активізацію кризових явищ у фінансово-кредитній сферах, позначились на фінансовій спроможності та соціально-економічному становищі громадян. Внаслідок анексії Криму, тимчасової окупації частини Луганської та Донецької областей погіршились можливості відтворення людського капіталу в Україні й спричинили руйнівні процеси на ринку курортних послуг. Занепад виробництва курортних послуг, втрата ринкових позицій та хаотичний розвиток санаторно-курортної сфери вимагає активної участі держави в розробці заходів антикризового регулювання.

На даний час ринок курортних послуг функціонує в стисненому форматі географічних меж, а механізм державного регулювання економіки поширюється на виробників (продавців) курортних послуг, які перебувають на підконтрольних Україні територіях. На тимчасово-окупованих територіях не проводиться фінансування санаторно-курортного лікування й оздоровлення населення з суспільних фондів споживання. Незалежно від місця дислокації об'єкти санаторно-курортної сфери України та їх діяльність мають підпорядковуватися потребам воєнного часу, відповідно до ситуації, що складається.

Висновки. Отже, стратегічний потенціал регуляторної політики держави для комплексного розв'язання соціально-економічних проблем, покращення суспільного добробуту та здоров'я нації полягає у формуванні ефективного внутрішнього ринку курортних послуг в Україні.

Література

1. The Global Competitiveness Report 2014–2015 [Electronic resource] / editor Prof. Klaus Schwab // World Economic Forum. – 2014. – 548 p. – Available at: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_Competitiveness_Report_2014-15.pdf.
2. Human Development Report 2014. Sustaining Human Progress: Reducing Vulnerabilities and Building Resilience [Electronic resource] // United Nations Development Programme. – 2014. – 226 p. – Available at: <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr14-report-en-1.pdf>.
3. Сміт, А. Добробут націй. Дослідження про природу та причини добробуту націй [текст] / Адам Сміт. – К.: Port-Royal, 2001. – 594 с.
4. Ricardo, D. On the principles of political economy and taxation [текст] / David Ricardo. – Ontario: Batoche Books, 2001. – 334 p.

5. Marshall, A. Principles of Economics [текст] / Alfred Marshall. – New York, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2013. – 731 p.
6. Keynes, J. General Theory Of Employment, Interest And Money [текст] / John Keynes. – New Delhi: Atlantic Publishers & Dist, 2006. – 400 p.
7. Mason, E. Economic concentration and the monopoly problem [текст] / Edward Sagendorph Mason. – Cambridge: Harvard University Press, 1957. – 411 p.
8. Bain, J. International Differences in Industrial Structure (Study in Comparative Economics) [текст] / Joe Staten Bain. – New Haven, Connecticut: Yale University Press, 1966. – 223 p.
9. Чемберлин, Эдвард Теория монополистической конкуренции: Реориентация теории стоимости [текст] / Эдвард Чемберлин ; пер.с англ. Э. Г. Лейкин, Л. Я. Розовский. – М. : Экономика, 1996. – 351 с.
10. Статистичний щорічник України за 2013 рік [текст] / під ред. О. Г.Осауленка. – К.: Державна служба статистики, 2014. – 533 с.

Стаття надійшла до редакції 15.03.2015

© Гуменюк В. В.

References

1. The Global Competitiveness Report 2014–2015. *World Economic Forum*. Available at http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2014-15.pdf
2. Human Development Report 2014. Sustaining Human Progress: Reducing Vulnerabilities and Building Resilience. *United Nations Development Programme*. Available at <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr14-report-en-1.pdf>
3. Smit, A. (2001). *An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations*. Kyiv: Port-Royal.
4. Ricardo, D. (2001). *On the principles of political economy and taxation*. Ontario: Batoche Books.
5. Marshall, A. (2013). *Principles of economics*. New York, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
6. Keynes, J. (2006). *General theory of employment, interest and money*. New Delhi: Atlantic Publishers & Dist.
7. Mason, E. (1957). *Economic concentration and the monopoly problem*. Cambridge: Harvard University Press.
8. Bain, J. (1966). *International Differences in Industrial Structure (Study in Comparative Economics)*. New Haven, Connecticut: Yale University Press.
9. Chamberlin, E. (1996). *The Theory of Monopolistic Competition: A Reorientation of the Theory of Value*. Moscow: Ekonomika.
10. *Osauleiko, O. H. (Ed.). (2014). Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2013 rik*. Kyiv: Derzhawna Sluzhba Statystyky Ukrainy.

Received 15.03.2015

© Gumeniuk V. V.